

Donald Davidson

Η ΙΔΙΑ Η ΙΔΕΑ ΕΝΟΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ*

Μετάφραση: Νικόλαος Γρηγοριάδης

Φιλόσοφοι διαφόρων πεποιθήσεων έχουν τήν τάση νά μιλάνε γιά έννοιολογικά σχήματα. Τά έννοιολογικά σχήματα, μᾶς λένε, εἶναι τρόποι ὀργάνωσης τῆς ἐμπειρίας· εἶναι συστήματα κατηγοριῶν τά ὁποῖα δίνουν μορφή στά δεδομένα τῆς αἴσθησης· εἶναι ὀπτικές γωνίες (points of view) ἀπό τίς ὁποῖες ἄνθρωποι, πολιτισμοί, ἢ περίοδοι ἐπισκοποῦν τό περαστικό τοπίο. Ἐνδέχεται νά μήν εἶναι δυνατή ἡ μετάφραση ἀπό ἕνα σχῆμα σ' ἕνα ἄλλο, περίπτωση κατὰ τήν ὁποία οἱ πεποιθήσεις, οἱ ἐπιθυμίες, οἱ ἐλπίδες καί τά μέρη τῆς γνώσης πού χαρακτηρίζουν ἕνα πρόσωπο δέν ἔχουν ἀληθινά ἀντίστοιχα γιά κάποιον πού ἀποδέχεται ἕνα ἄλλο σχῆμα. Ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα εἶναι σχετική πρὸς ἕνα σχῆμα: αὐτό πού θεωρεῖται ὡς πραγματικό σ' ἕνα σύστημα μπορεῖ νά μή θεωρεῖται σ' ἕνα ἄλλο.

Ἄκόμη καί ἐκεῖνοι οἱ στοχαστές πού εἶναι σίγουροι ὅτι ὑπάρχει ἕνα μόνο έννοιολογικό σχῆμα εἶναι ὑπό τήν ἐπιρροή τῆς ἐννοίας τοῦ σχήματος· ἀκόμη καί οἱ μονοθεῖστες ἔχουν ὀρησκεία. Κι ὅταν κάποιος ἐπιχειρήσει νά περιγράψει «τό έννοιολογικό σχῆμα μας», τό ἀπλό ἐγχείρημά του ὑποθέτει, ἐάν τό ἐκλάβουμε κυριολεκτικά, ὅτι θά μπορούσαν νά ὑπάρχουν ἀντίπαλα συστήματα. Ὁ έννοιολογικός σχετικισμός εἶναι ἕνα μεθυστικό καί ἐξωτικό δόγμα, ἢ θά ἦταν ἐάν μπορούσαμε νά τόν κατανοήσουμε ἱκανοποιητικά. Τό πρόβλημα εἶναι, ὅπως τόσο συχνά ἄλλωστε στή φιλοσοφία, ὅτι εἶναι δύσκολο νά βελτιωθεῖ ἡ κατανοησιμότητα ἐνῶ διατηρεῖται ὁ ἐνθουσιασμός. Ἐν πάσει περι-

* Προεδρική ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε στήν Δέκατη Ἑβδομη Ἑτήσια Ἀνατολική Συνάντηση τῆς Ἀμερικανικῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρείας, στήν Ἀτλάντα, 28 Δεκεμβρίου 1973. Δημοσιεύθηκε μέ τόν τίτλο «On the Very Idea of a Conceptual Scheme» στό *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 47 (1973-4), σελ. 5-20. Ἡ μετάφραση ἔγινε ἀπό αὐτό τό κείμενο.

πτώσει πάνω σ' αυτό θά επιχειρηματολογήσω.

Μᾶς ἐνθαρρύνουν νά φανταστοῦμε ὅτι κατανοοῦμε τήν τεράστια ἐννοιολογική ἀλλαγὴ ἢ περίπλοκες ἀντιθέσεις μέ θεμιτά παραδείγματα ἐνός οἰκείου εἶδους. Μερικές φορές μιὰ ἰδέα, σάν αὐτή τῆς συγχρονικότητας, ὅπως ὀρίζεται στή θεωρία τῆς σχετικότητας, εἶναι τόσο σημαντική ὥστε μέ τήν προσθήκη της ἓνα ὀλόκληρο ἐπιστημονικό πεδίο λαμβάνει νέα ὄψη. Μερικές φορές, ἀναθεωρήσεις στόν κατάλογο τῶν προτάσεων πού ἐκλαμβάνονται ὡς ἀληθεῖς σ' ἓνα θεωρητικό κλάδο εἶναι τόσο κεντρικές, ὥστε μπορεῖ νά αἰσθανθοῦμε ὅτι οἱ ἐμπλεκόμενοι ὄροι ἔχουν ἀλλάξει τό νόημά τους. Γλῶσσες οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σέ ἀπομακρυσμένες ἐποχές ἢ τόπους μπορεῖ νά διαφέρουν σέ μεγάλη ἔκταση ὡς πρός τά ἀποθέματα πού διαθέτουν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης σειρᾶς φαινομένων. Αὐτό πού προκύπτει εὐκόλα σέ μιὰ γλώσσα μπορεῖ νά προκύπτει δύσκολα σέ μιὰ ἄλλη, καί αὐτή ἢ διαφορά μπορεῖ νά ἀπηχεῖ σημαντικές ἀνομοιότητες στό ὕφος καί στή σημασία.

Παραδείγματα ὅμως ὅπως αὐτά, ἐντυπωσιακά καθώς εἶναι πότε πότε, δέν εἶναι τόσο ἀκραῖα ὥστε οἱ ἀλλαγές καί οἱ ἀντιθέσεις νά μήν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν καί νά περιγραφοῦν χρησιμοποιώντας τόν ἐξοπλισμό μιᾶς μοναδικῆς γλώσσας. Ὁ Whorf, ἐπιδιώκοντας νά δείξει ὅτι ἡ γλώσσα τῶν Hopi ἐνσωματώνει μιὰ μεταφυσική τόσο ξένη πρός τή δική μας, ὥστε ἡ Hopi καί ἡ ἀγγλική δέν μποροῦν, ὅπως τό θέτει, «νά ἀντιστοιχισθοῦν» («calibrated»), χρησιμοποιεῖ τήν ἀγγλική γιά νά μεταδώσει τά περιεχόμενα ἀντιπροσωπευτικῶν προτάσεων τῆς Hopi. Ὁ Kuhn εἶναι ἐκπληκτικός στό νά λέει πῶς ἦταν τά πράγματα πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση, χρησιμοποιώντας –τί ἄλλο;– τήν μετεπαναστατική διάλεκτό μας. Ὁ Quine μᾶς δίνει μιὰ αἴσθηση τῆς «προ-εξατομικευτικῆς (pre-individuative) φάσης στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχήματός μας», ἐνῶ ὁ Bergson μᾶς λέει πού μποροῦμε νά πᾶμε γιά νά ἔχουμε τή θεά ἐνός βουνοῦ πού δέν παραμορφώνεται ἀπό τή μιὰ ἢ τήν ἄλλη τοπική προοπτική.

Ἡ δεσπόζουσα μεταφορά τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχετικισμοῦ, αὐτή τῶν διαφορετικῶν ἀπόψεων, φαίνεται νά ἀποκαλύπτει ἓνα βαθύτερο παράδοξο. Διαφορετικές ἀπόψεις εἶναι κατανοητές, ἀλλά μόνο ἐάν ὑπάρχει ἓνα κοινό σύστημα συνδυασμοῦ πάνω στό ὁποῖο νά τίς σχεδιαγραφήσουμε· ὅμως ἡ ὑπαρξη ἐνός κοινού συστήματος ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀξίωση τῆς δραστηκῆς ἀσυμβατότητας. Αὐτό πού χρειαζόμαστε, μοῦ φαίνεται, εἶναι κάποια ἰδέα τῶν ἀπόψεων πού θέτουν ὄρια στήν ἐννοιολογική ἀντίθεση. Ὑπάρχουν ἀκραῖες ὑποθέσεις πού καταποντίζονται στό παράδοξο ἢ στήν ἀντίφαση· ὑπάρχουν μετριοπαθῆ παραδείγματα τά ὁποῖα δέν ἔχουμε πρόβλημα νά κατανοήσουμε. Τί εἶναι αὐτό πού καθορίζει πότε περνᾶμε ἀπό τό ἀπλῶς παράξενο ἢ τό νέο στό παράλογο;

Μποροῦμε νά ἀποδεχτοῦμε τή θέση πού συνδυάζει τήν κατοχή μιᾶς γλώσσας μέ τήν κατοχή ἐνός ἐννοιολογικοῦ σχήματος. Μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ σχέση εἶναι ἡ ἐξῆς: ἐάν διαφέρουν τά ἐννοιολογικά σχήματα, ἐξίσου διαφέρουν καί οἱ γλῶσσες. Ἀλλά οἱ ὀμιλητές διαφορετικῶν γλωσσῶν μπορεῖ νά ἔχουν κοινό ἓνα ἐννοιολογικό σχῆμα, ἐφόσον ὑπάρχει τρόπος μετάφρα-

σης τῆς μιᾶς γλώσσας στήν ἄλλη. Ἡ μελέτη ἐπομένως τῶν κριτηρίων μετάφρασης εἶναι ἓνας τρόπος νά ἐπικεντρώσουμε τήν προσοχή μας στά κριτήρια ταυτότητας γιά ἐννοιολογικά σχήματα. Ἐάν τά ἐννοιολογικά σχήματα δέν συνδέονται μέ τίς γλώσσες κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τό ἀρχικό πρόβλημα διπλασιάζεται ἀσκόπως, διότι τότε θά ἔπρεπε νά φανταστοῦμε τό νοῦ, μέ τίς συνήθειες κατηγορίες του, νά λειτουργεῖ μέ μιᾶ γλώσσα μέ τή δική της δομή ὀργάνωσης. Ὑπό αὐτές τίς συνθήκες θά θέλαμε βεβαίως νά ρωτήσουμε ποιός πρόκειται νά εἶναι ὁ ἀφέντης.

Ἐναλλακτικῶς, ὑπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι κάθε γλώσσα παραμορφώνει τήν πραγματικότητα, πράγμα τό ὁποῖο ὑπονοεῖ ὅτι μόνο χωρίς λέξεις ὁ νοῦς καταπιάνεται μέ τά πράγματα ὅπως εἶναι πραγματικά, ἐάν μπορεῖ ἔστω καί στό ἐλάχιστο. Αὐτό σημαίνει νά συλλάβουμε τή γλώσσα ὡς ἓνα ἀδρανές (ἂν καί κατ' ἀνάγκην παραμορφωτικό) μέσο ἀνεξάρτητο ἀπό τά δρῶντα ὑποκείμενα πού τό χρησιμοποιοῦν· μιᾶ ἄποψη γιά τή γλώσσα πού βεβαίως δέν μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ. Ὅμως ἐάν ὁ νοῦς μπορεῖ νά σχετίζεται χωρίς παραποίηση μέ τό πραγματικό, ὁ νοῦς ὁ ἴδιος πρέπει νά εἶναι χωρίς κατηγορίες καί ἐννοιες. Αὐτό τό χωρίς χαρακτηριστικά ἐγώ εἶναι οἰκεῖο ἀπό θεωρίες σέ ἀρκετά διαφορετικά μέρη τοῦ φιλοσοφικοῦ τοπίου. Ὑπάρχουν, γιά παράδειγμα, θεωρίες οἱ ὁποῖες κάνουν τήν ἐλευθερία νά συνίσταται σέ ἀποφάσεις πού λαμβάνονται ἐρήμην ὄλων τῶν ἐπιθυμιῶν, συνηθειῶν καί διαθέσεων τοῦ δρῶντος ὑποκειμένου· καί θεωρίες τῆς γνώσης οἱ ὁποῖες ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ νοῦς μπορεῖ νά παρατηρεῖ τήν ὁλότητα τῶν δικῶν του ἀντιλήψεων καί ἰδεῶν. Σέ κάθε περίπτωση, ὁ νοῦς χωρίζεται ἀπό τά χαρακτηριστικά πού τόν ἀπαρτίζουν· ἓνα ἀρκετά οἰκεῖο συμπέρασμα σέ ὀρισμένα εἶδη συλλογισμοῦ, ὅπως εἶπα, ἀλλά κάτι πού θά ἔπρεπε πάντα νά μᾶς πείθει νά ἀπορρίπτουμε τίς προκείμενες.

Μποροῦμε νά ταυτίσουμε, λοιπόν, τά ἐννοιολογικά σχήματα μέ τίς γλώσσες, ἢ καλύτερα, ἀφήνοντας περιθώριο γιά τή δυνατότητα νά μποροῦν περισσότερες ἀπό μιᾶ γλώσσες νά ἐκφράσουν τό ἴδιο σχῆμα, μέ σύνολα ἀμοιβαῖα μεταφράσιμων γλωσσῶν. Τίς γλώσσες δέν θά τίς σκεφθοῦμε ὡς κάτι ξεχωριστό ἀπό τίς ψυχές· ἡ ὁμιλία μιᾶς γλώσσας δέν εἶναι χαρακτηριστικό πού ἓνας ἄνθρωπος μπορεῖ νά χάσει ἐνῶ διατηρεῖ τή δύναμη τῆς σκέψης. Ἐτσι, δέν ὑπάρχει περίπτωση νά μπορέσει κάποιος νά καταλάβει μιᾶ πλεονεκτική θέση γιά τή σύγκριση ἐννοιολογικῶν σχημάτων μέ τήν προσωρινή ἀποβολή τοῦ δικοῦ του ἐννοιολογικοῦ σχήματος. Μποροῦμε τότε νά ποῦμε ὅτι δύο ἄνθρωποι ἔχουν διαφορετικά ἐννοιολογικά σχήματα ἐάν μιλοῦν γλώσσες οἱ ὁποῖες δέν εἶναι ἀμοιβαῖα μεταφράσιμες;

Σέ ὅ,τι ἀκολουθεῖ ἐξετάζω δύο εἰδῶν περιπτώσεις πού θά περιμέναμε νά προκύψουν: πλήρεις, καί μερικές, ἀποτυχίες μεταφρασιμότητας. Θά ὑπῆρχε πλήρης ἀποτυχία ἐάν δέν μποροῦσε καμιά σημαίνουσα σειρά προτάσεων σέ μιᾶ γλώσσα νά μεταφραστεῖ σέ μιᾶ ἄλλη· θά ὑπῆρχε μερική ἀποτυχία ἐάν κάποια σειρά μποροῦσε νά μεταφραστεῖ καί κάποια ἄλλη δέν μποροῦσε (θά ἀγνοήσω ἐνδεχόμενες ἀσυμμετρίες). Ἡ στρατηγική μου θά εἶναι νά ὑποστηρίξω ὅτι δέν μποροῦμε νά κατανοήσουμε τήν ὀλοκληρωτική ἀποτυχία, καί ἔπειτα νά ἐξετάσω πῶς σύντομα περιπτώσεις μερικῆς ἀποτυχίας.

Πρώτα, λοιπόν, οί προβαλλόμενες ως περιπτώσεις πλήρους άποτυχίας. Είναι πράγματι δελεαστικό νά ακολουθήσουμε τόν εύκολο δρόμο: μπορεί κάποιος νά πεί πώς τίποτα δέν θά ήταν δυνατόν νά έκληφθεϊ ως μαρτυρία ότι κάποια μορφή δραστηριότητας δέν μπορεί νά έρμηνευθεϊ στη γλώσσα μας, πού νά μήν άποτελεϊ τήν ίδια στιγμή μαρτυρία ότι αυτή ή μορφή δραστηριότητας δέν είναι γλωσσική συμπεριφορά. Έάν αυτό ήταν σωστό, θά έπρεπε πιθανώς νά ύποστηρίζουμε ότι μιά μορφή δραστηριότητας ή όποια δέν δύναται νά έρμηνευθεϊ ως γλώσσα στη δική μας γλώσσα δέν είναι γλωσσική συμπεριφορά. Έντούτοις, θέτοντας κατ' αυτόν τόν τρόπο τά ζητήματα δέν είναι ικανοποιητικό, διότι δέν οδηγεί σέ τίποτα περισσότερο άπό τό νά κάνουμε κριτήριο γλωσσικότητας τή μεταφρασσιμότητα σέ μιά οικεία γλώσσα. Ός θέσπισμα, ή θέση στερεϊται τής έπίκλησης του άυταπόδεικτου: εάν είναι μιά αλήθεια, όπως πιστεύω ότι είναι, θά πρέπει νά προκύψει ως τό συμπέρασμα ενός έπιχειρήματος.

Η άξιοπιστία τής θέσης βελτιώνεται μέ τό νά στοχαστοϋμε γύρω άπό τίς στενές σχέσεις πού ύπάρχουν ανάμεσα στη γλώσσα καί στην άπόδοση τέτοιων στάσεων (attitudes), όπως πεποίθηση, έπιθυμία καί πρόθεση. Άφενός, είναι σαφές ότι ή όμιλία άπαιτεί ένα πλήθος άπό λεπτά διακριτές προθέσεις καί πεποιθήσεις. Ένα πρόσωπο πού ίσχυρίζεται ότι ή καρτερικότητα λαμπρύνει τήν άξιοπρέπεια πρέπει, για παράδειγμα, νά παρουσιάζει τόν έαυτό του ότι πιστεύει πώς ή καρτερικότητα λαμπρύνει τήν άξιοπρέπεια, καί πρέπει νά έχει τήν πρόθεση νά παρουσιάζει τόν έαυτό του ότι τό πιστεύει. Άφετέρου, φαίνεται άπίθανο ότι μπορούμε μέ κατανοητό τρόπο νά άποδώσουμε στάσεις τόσο πολύπλοκες όσο αυτές σ' έναν όμιλητή έκτός εάν μπορέσουμε νά μεταφράσουμε τά λόγια του στα δικά μας. Δέν μπορεί νά ύπάρξει άμφιβολία ότι ή σχέση ανάμεσα στό νά είσαι ίκανός νά μεταφράσεις τή γλώσσα κάποιου καί στό νά είσαι ίκανός νά περιγράψεις τίς στάσεις του είναι πολύ στενή. Όμως, μέχρι νά μπορέσουμε νά ποϋμε περισσότερα σχετικά μέ τό ποιά είναι αυτή ή σχέση, ή ύπόθεση εναντίον των μή μεταφράσιμων γλωσσών παραμένει σκοτεινή.

Μερικές φορές θεωρείται ότι ή μεταφρασσιμότητα σέ μιά οικεία γλώσσα, ως ποϋμε τήν άγγλική, δέν μπορεί νά άποτελεϊ κριτήριο γλωσσικότητας, για τό λόγο ότι ή σχέση τής μεταφρασσιμότητας δέν είναι μεταβατική. Τό σκεπτικό είναι ότι κάποια γλώσσα, ως ποϋμε ή «κρόνια», μπορεί νά είναι μεταφράσιμη στην άγγλική, καί κάποια άπώτερη γλώσσα, όπως ή «πλουτώνια», μπορεί νά είναι μεταφράσιμη στην «κρόνια», ενώ ή «πλουτώνια» δέν είναι μεταφράσιμη στην άγγλική. Άρκετές μεταφράσιμες διαφορές μπορεί νά καταλήξουν σέ μιά μή μεταφράσιμη. Μέ τό νά φανταστοϋμε μιά σειρά γλωσσών, όπου ή καθμία είναι άρκετά κοντινή στην προηγούμενή της, ώστε νά μπορεί, μέ άποδεκτό τρόπο, νά μεταφράζεται σέ αυτήν, μπορούμε νά φανταστοϋμε μιά γλώσσα τόσο διαφορετική άπό τήν άγγλική ώστε νά αντιστέκεται όλότελα στη μετάφρασή της σ' αυτήν. Σέ αυτήν τή μακρινή γλώσσα θά αντιστοιχοϋσε ένα σύστημα έννοιων έντελώς ξένο σέ μās.

Αυτή ή άσκηση δέν εισάγει, νομίζω, κανένα νέο στοιχείο στη συζήτηση.

Διότι θά έπρεπε νά ρωτήσουμε πώς αναγνωρίσαμε ότι αυτό πού έκανε ό «Κρόνιος» ήταν νά μεταφράζει τήν «πλουτώνια» (ή ό,τιδήποτε άλλο). Ό όμιλητής τής «κρόνιας» θά μπορούσε νά μάς πεί ότι αυτό έκανε, ή μάλλον θά μπορούσαμε για μία στιγμή νά υποθέσουμε ότι αυτό ήταν εκείνο πού μάς έλεγε. Άλλά τότε θά έπρεπε νά αναρωτηθούμε εάν οί δικές μας μεταφράσεις τής «κρόνιας» ήταν σωστές.

Σύμφωνα μέ τόν Kuhn, έπιστήμονες οί όποιοι εργάζονται σέ διαφορετικές έπιστημονικές παραδόσεις (μέσα σέ διαφορετικά «παραδείγματα») «ζούν σέ διαφορετικούς κόσμους». Τό βιβλίο *The Bounds of Sense* του Strawson αρχίζει μέ τήν παρατήρηση ότι «είναι δυνατόν νά φανταστούμε πολύ διαφορετικά είδη κόσμων από τόν κόσμο όπως τόν γνωρίζουμε»¹. Από τή στιγμή πού ύπάρχει τό πολύ ένας κόσμος, αυτές οί πολλαπλότητες είναι μεταφορικές ή άπλως φανταστικές. Οί μεταφορές, ώστόσο, δέν είναι καθόλου οί ίδιες. Ό Strawson μάς προσκαλεϊ νά φανταστούμε δυνατούς μή πραγματικούς κόσμους, κόσμους οί όποιοι θά μπορούσαν νά περιγραφούν, χρησιμοποιώντας τήν παρούσα γλώσσα μας, μέ τήν έπαναδιανομή τών τιμών αλήθειας στίς προτάσεις μέ ποικίλους συστηματικούς τρόπους. Η σαφήνεια τών αντιπαραβολών μεταξύ κόσμων σέ αυτήν τήν περίπτωση εξαρτάται από τήν υπόθεση ότι τό δικό μας σχήμα έννοιών, τά δικά μας περιγραφικά άποθέματα, παραμένουν σταθερά. Ό Kuhn, από τήν άλλη πλευρά, μάς ζητά νά σκεφτούμε διαφορετικούς παρατηρητές του ίδιου κόσμου οί όποιοι τόν αντιμετωπίζουν μέ ασύμμετρα συστήματα έννοιών. Οί πολλοί φανταστικοί κόσμοι του Strawson βλέπονται (ή ακούγονται) –έν πάσει περιπτώσει περιγράφονται– από τήν ίδια όπτική γωνία· ό ένας κόσμος του Kuhn βλέπεται από διαφορετικές όπτικές γωνίες. Είναι ή δεύτερη μεταφορά πού θέλουμε νά μελετήσουμε.

Η πρώτη μεταφορά άπαιτεί μία διάκριση έντός τής γλώσσας μεταξύ έννοιας καί περιεχομένου: χρησιμοποιώντας ένα καθορισμένο σύστημα έννοιών (λέξεις μέ καθορισμένα νοήματα) περιγράφουμε έναλλακτικά σύμπαντα. Μερικές προτάσεις θά είναι αληθείς άπλως εξαιτίας τών έμπλεκομένων έννοιών ή νοημάτων, άλλες εξαιτίας του τρόπου πού ύπάρχει ό κόσμος. Στην περιγραφή δυνατών κόσμων, παίζουμε μέ προτάσεις του δεύτερου μόνον είδους.

Η δεύτερη μεταφορά προτείνει άντ' αυτού ένα δυισμό αρκετά διαφορετικού είδους, ένα δυισμό μεταξύ συνολικού σχήματος (ή γλώσσας) καί άνερμήνευτου περιεχομένου. Η προσχώρηση στον δεύτερο δυισμό, ένω δέν είναι άσυνεπής μέ τήν προσχώρηση στον πρώτο, μπορεί νά ένθαρρυνθει από έπιθέσεις στον πρώτο. Νά πώς μπορεί νά λειτουργήσει.

Τό νά έγκαταλείψουμε τή διάκριση αναλυτικού-συνθετικού ως βασική στην κατανόηση τής γλώσσας σημαίνει νά έγκαταλείψουμε τήν ιδέα ότι μπορούμε νά διακρίνουμε μέ σαφήνεια ανάμεσα στή θεωρία καί στή γλώσσα. Τό νόημα, όπως θά μπορούσαμε χαλαρά νά χρησιμοποιήσουμε τή λέξη, μολύνε-

1. Peter Strawson, *The Bounds of Sense*, London, 1966 σελ. 15.

ται από τή θεωρία, από αυτό που θεωρείται ότι είναι αληθινό. 'Ο Feysabend τό θέτει ως εξής:

«Τό επιχείρημά μας έναντίον τής σταθερότητας του νοήματος είναι άπλό και σαφές. 'Απορρέει από τό γεγονός ότι συνήθως μερικές από τίς άρχές που εμπλέκονται στους καθορισμούς των νοημάτων παλαιότερων θεωριών ή απόψεων είναι άσυνεπείς με τίς νέες... θεωρίες. 'Επισημαίνει ότι είναι φυσικό νά λύνουμε αυτή τήν άσυνέπεια με τήν εξάλειψη των προβληματικών... παλαιότερων άρχων, και τήν αντικατάστασή τους με άρχές, ή θεωρήματα, μιās νέας... θεωρίας. Και καταλήγει δείχνοντας ότι μιá τέτοια διαδικασία θά οδηγήσει επίσης στην εξάλειψη των παλαιών νοημάτων»².

Μπορεί τώρα νά φανεϊ ότι έχουμε μιá φόρμουλα για τήν παραγωγή διακριτών έννοιολογικών σχημάτων. 'Εχουμε ένα νέο σχήμα μέσα από ένα παλαιό, όταν οί όμιλητές μιās γλώσσας καταλήξουν νά αποδεχτούν ως αληθή μιá σημαντική σειρά προτάσεων που προηγουμένως εξελάμβαναν ως ψευδή (και, φυσικά, τό αντίστροφο). Δέν πρέπει νά περιγράψουμε αυτήν τήν αλλαγή άπλως ως μιá περίπτωση όπου καταλήγουν νά βλέπουν τά παλαιά ψεύδη ως αλήθειες, διότι μιá αλήθεια είναι μιá απόφανση (proposition), και αυτό που καταλήγουν νά αποδεχτούν, όταν αποδέχονται μιá πρόταση ως αληθή, δέν είναι τό ίδιο πράγμα που απέρριπταν όταν προηγουμένως θεωρούσαν τήν πρόταση ψευδή. Μιá αλλαγή έχει επέλθει στό νόημα τής πρότασης διότι τώρα ανήκει σέ μιá νέα γλώσσα.

Αυτή ή εικόνα του πώς νέα (ϊσως καλύτερα) σχήματα προκύπτουν από μιá νέα και καλύτερη επιστήμη είναι σέ μεγάλο βαθμό ή εικόνα που έχουν σκιαγραφήσει για μās φιλόσοφοι τής επιστήμης, όπως ο Putnam και ο Feysabend, και ιστορικοί τής επιστήμης, όπως ο Kuhn. Μιá σχετική ιδέα ανακύπτει στην πρόταση μερικων άλλων φιλοσόφων, ότι θά μπορούσαμε νά βελτιώσουμε τά έννοιολογικά μας πράγματα εάν επρόκειτο νά συντονίσουμε τή γλώσσα μας με μιá βελτιωμένη επιστήμη. 'Ετσι και ο Quine και ο Smart, με κάπως διαφορετικούς τρόπους, παραδέχονται με λύπη τους ότι οί σημερινοί τρόποι όμιλίας μας καθιστούν αδύνατη μιá σοβαρή επιστήμη τής συμπεριφοράς. ('Ο Wittgenstein και ο Ryle έχουν πεί παρόμοια πράγματα χωρίς καμμιá λύπη). 'Ο Quine και ο Smart πιστεύουν ότι ή θεραπεία βρίσκεται στην αλλαγή του τρόπου με τον όποιο μιλάμε. 'Ο Smart υποστηρίζει (και προβλέπει) τήν αλλαγή προκειμένου νά μās βάλει στον επιδημονικά ίσιο δρόμο του ύλισμοϋ· ο Quine ενδιαφέρεται περισσότερο νά καθαρίσει τό δρόμο προς μιá άμιγώς έκτασιακή γλώσσα. ('Ισως θά έπρεπε νά προσθέσω ότι πιστεύω πώς τό παρόν σχήμα μας και ή γλώσσα μας κατανοούνται καλύτερα ως έκτασιακά

2. Paul Feysabend, «Explanation, Reduction, and Empiricism», στο *Scientific Explanation, Space and Time: Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Τόμ. III, Minneapolis, 1962, σελ. 82.

καί ύλιστικά πράγματα).

Ἐάν ἀκολουθούσαμε αὐτήν τήν συμβουλή, προσωπικά δέν νομίζω ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ κατανόηση θά προάγονταν, παρόλο πού θά ἦταν δυνατό γιά τά ἦθη. Ἀλλά ἡ παρούσα ἐρώτηση εἶναι μόνο κατά πόσον, ἐάν ἐπρόκειτο νά συμβοῦν τέτοιες ἀλλαγές, θά ἦμαστε δικαιολογημένοι νά τίς ἀποκαλέσουμε ἀλλαγές στό βασικό ἐννοιολογικό μηχανισμό. Ἡ δυσκολία νά τίς ἀποκαλέσουμε ἔτσι εἶναι εὐκόλο νά ἐκτιμηθεῖ. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι στό γραφεῖο μου τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Ἐπιστημονικῆς Γλώσσας, ἐπιθυμῶ ὁ νέος ἄνθρωπος νά σταματήσει νά χρησιμοποιεῖ λέξεις πού ἀναφέρονται, ἄς ποῦμε, σέ συγκινήσεις, σέ συναισθήματα, σέ σκέψεις καί σέ προθέσεις, καί νά μιλάει ἀντ' αὐτῶν γιά φυσιολογικές καταστάσεις καί γεγονότα τοῦ σώματός του πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο ταυτόσημα μέ τό συρφετό τῶν νοητικῶν κατηγορημάτων. Πῶς μπορῶ νά ξέρω κατά πόσον ἡ συμβουλή μου ἔχει ἀκολουθηθεῖ ἐάν ὁ νέος ἄνθρωπος μιλάει μιά νέα γλώσσα; Ἀπ' ὅσο ξέρω, οἱ φανταχτερές νέες φράσεις ἄν καί κλεμμένες ἀπό τήν παλαιά γλώσσα, στήν ὁποία ἀναφέρονται σέ φυσιολογικές κινήσεις, μποροῦν στό στόμα του νά παίζουν τό ρόλο τῶν παλαιῶν ἀκατάστατων νοητικῶν ἐννοιῶν.

Ἡ φράση κλειδί εἶναι: «ἀπ' ὅσο ξέρω». Αὐτό πού εἶναι σαφές εἶναι ὅτι ἡ διατήρηση κάποιου μέρους ἢ ὅλου τοῦ παλαιοῦ λεξιλογίου ἀπό μόνη της δέν παρέχει καμμιά βάση γιά νά κρίνουμε ὅτι τό νέο σχῆμα εἶναι τό ἴδιο, ἢ διαφορετικό ἀπό τό παλαιό. Ἐτσι αὐτό πού ἤχησε στήν ἀρχή ὡς συναρπαστική ἀνακάλυψη –ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι σχετική πρός ἕνα ἐννοιολογικό σχῆμα– δέν ἔχει ἀποδειχθεῖ μέχρι τώρα ὅτι εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπό τό κοινότοπο καί γνώριμο γεγονός ὅτι ἡ ἀλήθεια μιᾶς πρότασης εἶναι σχετική (ἀνάμεσα σέ ἄλλα πράγματα) πρός τή γλώσσα στήν ὁποία ἀνήκει. Ἀντί νά ζοῦν σέ διαφορετικούς κόσμους, οἱ ἐπιστήμονες τοῦ Kuhn, μπορεῖ, ὅπως ἐκεῖνοι πού χρειάζονται τό λεξικό τοῦ Webster, νά διαφέρουν μόνο στίς λέξεις.

Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς διάκρισης ἀναλυτικοῦ - συνθετικοῦ δέν ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι βοηθάει στήν κατανόηση τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχετικισμοῦ. Ἡ διάκριση ἀναλυτικοῦ - συνθετικοῦ ἐξηγεῖται ἐντούτοις μέ ὄρους κάποιου πράγματος τό ὁποῖο μπορεῖ νά χρησιμεύσει γιά νά στηρίξει τόν ἐννοιολογικό σχετικισμό, δηλαδή τήν ἰδέα τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου. Ὁ δυισμός τοῦ συνθετικοῦ καί τοῦ ἀναλυτικοῦ εἶναι ἕνας δυισμός προτάσεων ἐκ τῶν ὁποίων μερικές εἶναι ἀληθεῖς (ἢ ψευδεῖς) καί ἐξαιτίας τοῦ νοήματός τους καί ἐξαιτίας τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου τους, ἐνῶ ἄλλες εἶναι ἀληθεῖς (ἢ ψευδεῖς) στή βάση τοῦ νοήματος μόνο, μὴ ἔχοντας καθόλου ἐμπειρικό περιεχόμενο. Ἐάν ἐγκαταλείψουμε τόν δυισμό, ἐγκαταλείπουμε τήν ἀντίληψη τοῦ νοήματος πού συμβαδίζει μ' αὐτόν, ἀλλά δέν χρειάζεται νά ἐγκαταλείψουμε τήν ἰδέα τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου: μποροῦμε νά θεωροῦμε, ἐάν θέλουμε, ὅτι ὅλες οἱ προτάσεις ἔχουν ἐμπειρικό περιεχόμενο. Τό ἐμπειρικό περιεχόμενο ἐξηγεῖται μέ τή σειρά του ἀναφορικῶς πρός τά γεγονότα, τόν κόσμο, τήν ἐμπειρία, τήν ἐντύπωση, τήν ὁλότητα τῶν αἰσθητηριακῶν ἐρεθισμάτων, ἢ κάτι παρόμοιο. Τά νοήματα μᾶς ἔδωσαν ἕναν τρόπο νά μιλάμε γιά κατηγορίες, τήν ὀργανωτική δομή τῆς γλώσσας, καί οὕτω καθ' ἑξῆς: ὅμως εἶναι δυνατόν, ὅπως

είδαμε, νά εγκαταλείψουμε τά νοήματα καί τήν αναλυτικότητα ἐνῶ διατηροῦμε τήν ἰδέα τῆς γλώσσας ὡς κάτι πού ἐνσωματώνει ἕνα ἐννοιολογικό σχῆμα. Ἔτσι, στή θέση τοῦ αναλυτικο-συνθετικοῦ δυισμοῦ ἔχουμε τώρα τό δυισμό τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχήματος καί τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου. Ὁ νέος δυισμός εἶναι τό θεμέλιο ἑνός ἐμπειρισμοῦ ἀπογυμνωμένου ἀπό τά ἀστήρικτα δόγματα τῆς διάκρισης ἀναλυτικοῦ - συνθετικοῦ καί τοῦ ἀναγωγισμοῦ - ἀπογυμνωμένου, δηλαδή, ἀπό τήν ἀνεφάρμοστη ἰδέα ὅτι μποροῦμε νά κατανέμουμε κατὰ τρόπο μοναδικό τό ἐμπειρικό περιεχόμενο ἀπό πρόταση σέ πρόταση.

Θέλω νά ὑποστηρίξω ὅτι αὐτός ὁ δεύτερος δυισμός σχήματος καί περιεχομένου, συστήματος ὀργάνωσης καί ἐκείνου πού περιμένει νά ὀργανωθεῖ, δέν μπορεῖ νά γίνει κατανοητός καί ὑποστηρίξιμος. Εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα δόγμα τοῦ ἐμπειρισμοῦ, τό τρίτο δόγμα. Τό τρίτο καί ἴσως τό τελευταῖο, διότι ἐάν τό ἐγκαταλείψουμε δέν εἶναι σαφές ὅτι μένει τίποτα ἰδιαίτερο γιά νά ὀνομαστεῖ ἐμπειρισμός.

Ὁ δυισμός σχήματος - περιεχομένου ἔχει διατυπωθεῖ μέ πολλούς τρόπους. Νά μερικά παραδείγματα: τό πρῶτο προέρχεται ἀπό τόν Whorf πού ἀναπτύσσει ἕνα θέμα τοῦ Sapir. Ὁ Whorf λέει ὅτι:

«... ἡ γλώσσα παράγει μιὰ ὀργάνωση τῆς ἐμπειρίας. Ἔχουμε τήν τάση νά θεωροῦμε τή γλώσσα ἀπλῶς ὡς τεχνική ἐκφρασης, καί νά μὴν ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ γλώσσα πρὶν ἀπ' ὅλα εἶναι μιὰ ταξινομήση καί διευθέτηση τοῦ χείμαρρου τῆς αἰσθητηριακῆς ἐμπειρίας ἡ ὁποία καταλήγει σέ μιὰ ὀρισμένη παγκόσμια τάξη... Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ γλώσσα κάνει μ' ἕνα λιγότερο ἐπεξεργασμένο ἀλλά ἐπίσης μ' ἕναν εὐρύτερο καί πιό πολὺπλευρο τρόπο τό ἴδιο πράγμα πού κάνει ἡ ἐπιστήμη... Μυσούμαστε ἔτσι σέ μιὰ νέα ἀρχή τῆς σχετικότητας, ἡ ὁποία θεωρεῖ ὅτι δέν ὀδηγοῦνται ὅλοι οἱ παρατηρητές ἀπὸ τήν ἴδια φυσική μαρτυρία στήν ἴδια εἰκόνα τοῦ σύμπαντος, ἐκτός ἐάν τά γλωσσικά τους ὑπόβαθρα εἶναι παρόμοια, ἢ μποροῦν κατὰ κάποιο τρόπο νά ἀντιστοιχισθοῦν»³.

Ἐδῶ ἔχουμε ὅλα τά ἀπαιτούμενα στοιχεῖα: τή γλώσσα ὡς ὀργανωτική δύναμη, πού δέν μπορεῖ νά διακριθεῖ σαφῶς ἀπὸ τήν ἐπιστήμη· αὐτό πού ὀργανώνεται, πού γίνεται ἀντικείμενο ἀναφορᾶς ποικιλοτρόπως ὡς «ἐμπειρία», ὡς «ὁ χείμαρρος τῆς αἰσθητηριακῆς ἐμπειρίας», καί ὡς «φυσική μαρτυρία»· καί τελικά, τήν ἀποτυχία ἀμοιβαίας μεταφρασιμότητας («ἀντιστοιχίσεως»). Ἡ ἀποτυχία ἀμοιβαίας μεταφρασιμότητας εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή διαφορά τῶν ἐννοιολογικῶν σχημάτων· ἡ κοινὴ σχέση μέ τήν ἐμπειρία ἢ τή μαρτυρία εἶναι αὐτό πού ὑποτίθεται ὅτι μᾶς βοηθάει νά κατανοήσουμε τόν ἰσχυρισμό ὅτι εἶναι γλώσσες ἢ σχήματα πού ἐξετάζονται ὅταν ἡ μετάφραση ἀποτυγχάνει. Εἶναι οὐσιῶδες σ' αὐτὴ τήν ἰδέα ὅτι ὑπάρχει κάτι οὐδέτερο καί

3. Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, ἐκδ. Carrel, New York, 1956, σελ. 55.

κοινό πού βρίσκεται έξω απ' όλα τά σχήματα. Αυτό τό κοινό κάτι δέν μπορεί, φυσικά, νά είναι τό περιεχόμενο αντίθετων γλωσσών, διαφορετικά ή μετάφραση θά ήταν δυνατή. Έτσι ό Kuhn έγραψε πρόσφατα:

«Οί φιλόσοφοι έχουν τώρα εγκαταλείψει τήν έλπίδα νά βροϋν μιάν άμιγή γλώσσα τών αισθητηριακών δεδομένων... αλλά πολλοί από αυτούς εξακολουθοϋν νά υποθέτουν ότι οί θεωρίες μποροϋν νά συγκριθοϋν διά τής προσφυγής σ' ένα βασικό λεξιλόγιο πού συγκροτείται έξ όλοκλήρου από λέξεις, οί όποιες προσδέονται στη φύση μέ τρόπους πού είναι μή προβληματικοί, καί, στό βαθμό πού είναι άπαραίτητο, ανεξάρτητοι από τή θεωρία... Ό Feyereabend καί έγώ έχουμε επιχειρηματολογήσει επί μακρόν ότι τέτοιο λεξιλόγιο δέν είναι διαθέσιμο. Κατά τή μετάβαση από μιάν θεωρία στην έπόμενη οί λέξεις αλλάζουν τά νοήματά τους ή τίς συνθήκες εφαρμοσιμότητάς τους μέ περίπλοκους τρόπους. Παρόλο πού τά περισσότερα από τά ίδια σημεία χρησιμοποιοϋνται πρίν καί μετά από μιάν επανάσταση –π.χ. δύναμη, μάζα, στοιχείο, ένωση, κύτταρο– οί τρόποι μέ τούς όποιους κάποια από αυτά προσδέονται στη φύση έχουν κατά κάποιο τρόπο αλλάξει. Διαδοχικές θεωρίες, λέμε, είναι έτσι ασύμμετρες»⁴.

«Άσύμμετρο» είναι, βεβαίως, λέξη τοϋ Kuhn καί τοϋ Feyereabend γιά τό «άμοιβαίως μή μεταφράσιμο». Τό οϋδέτερο περιεχόμενο πού περιμένει νά οργανωθεί τό παρέχει ή φύση.

Ό ίδιος ό Feyereabend προβάλλει τήν άποψη ότι μποροϋμε νά συγκρίνουμε άντιθετικά σχήματα μέ «τό νά διαλέξουμε ένα σημείο αναφοράς έξω από τό σύστημα ή τή γλώσσα». Έλπίζει ότι μποροϋμε νά τό κάνουμε αυτό διότι «ύπάρχει άκόμη ανθρώπινη έμπειρία ως μιάν πραγματικά ύπάρχουσα διαδικασία»⁵ ανεξάρτητη απ' όλα τά σχήματα.

Οί ίδιες, ή παρόμοιες, σκέψεις εκφράζονται από τόν Quine σέ αρκετά αποσπάσματα: «Ή όλότητα τής αποκαλούμενης γνώσης μας ή τών πεποιθήσεών μας... είναι ένα ανθρώπινο κατασκευάσμα τό όποιο έρχεται σέ έπαφή μέ τήν έμπειρία μόνον κατά μήκος τών άκρων...»⁶. «... ή συνολική έπιστήμη είναι σάν ένα πεδίο δύναμης τοϋ όποιου οί όριοθετούσες συνθήκες (boundary conditions) είναι ή έμπειρία»⁷. «Ώς έμπειριστής... θεωρώ τό έννοιολογικό σχήμα τής έπιστήμης ως ένα εργαλείο... γιά τήν πρόβλεψη τής μελλοντικής έμπειρίας υπό τό φώς τής παρελθούσας έμπειρίας»⁸. Καί ξανά:

4. Thomas Kuhn, «Reflexion on my Critics» στό *Criticism and the Growth of Knowledge*, έκδ. I. Lakatos καί A. Musgrave, Cambridge, 1970, σελ. 266, 267.

5. Paul Feyereabend, «Problems of Empiricism», στό *Beyond the Edge of Certainty*, έκδ. R.G. Colodny, Englewood Cliffs, New Jersey, 1965, σελ. 214.

6. W.V.O. Quine, «Two Dogmas of Empiricism», αναδημοσιευμένο στό *From a Logical Point of View*, 2η έκδοση, Cambridge, Mass., 1961, σελ. 42.

7. *Ibid.*

8. *Ibid.*, σελ. 44.

«Επιμένουμε νά κατακερματίζουμε τήν πραγματικότητα μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο σέ μιά πολλαπλότητα προσδιορίσιμων καί διακριτῶν ἀντικειμένων... Μιλᾶμε τόσο μανιωδῶς γιά ἀντικείμενα ὥστε τό νά ποῦμε ὅτι ἔτσι πράττουμε φαίνεται σχεδόν ὅτι δέν λέμε τίποτα· διότι πῶς ἀλλιῶς μπορούμε νά μιλήσουμε; Εἶναι δύσκολο νά ποῦμε πῶς ἀλλιῶς μπορούμε νά μιλήσουμε, ὄχι γιατί τό πρότυπο ἀντικειμενοποίησης (objectifying pattern) πού διαθέτουμε εἶναι σταθερό γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀλλά γιατί εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά προσαρμόζουμε κάθε ἀλλότριο πρότυπο στό δικό μας κατά τήν ἴδια τή διαδικασία τῆς κατανόησης ἢ τῆς μετάφρασης τῶν ἀλλότριων προτάσεων»⁹.

Ἐλεγχος τῆς διαφορᾶς παραμένει ἡ ἀποτυχία ἢ ἡ δυσκολία τῆς μετάφρασης: «... τό νά μιλᾶμε γιά ἐκεῖνο τό μακρινό μέσο ὡς ριζικῶς διαφορετικό ἀπό τό δικό μας εἶναι σά νά μὴ λέμε τίποτα περισσότερο ἀπό τό ὅτι οἱ μεταφράσεις δέν προκύπτουν ὁμαλά»¹⁰. Ὅμως ἡ τραχύτητα μπορεῖ νά εἶναι τόσο μεγάλη ὥστε ὁ ἀλλότριος νά ἔχει ἕνα «μέχρι τώρα ἀσύλληπτο πρότυπο πέραν τῆς ἐξατομίκευσης»¹¹.

Ἡ ἰδέα, λοιπόν, εἶναι ὅτι κάτι ἀποτελεῖ γλώσσα, καί σχετίζεται μ' ἕνα ἐννοιολογικό σχῆμα, εἴτε μπορούμε νά τό μεταφράσουμε εἴτε ὄχι, ἐάν βρίσκεται σέ μιά ὀρισμένη σχέση (πρόβλεψης, ὀργάνωσης, ἀντιμετώπισης ἢ ταιριάσματος) μέ τήν ἐμπειρία (τή φύση, τήν πραγματικότητα, τά αἰσθητηριακά ἐρεθίσματα). Τό πρόβλημα εἶναι νά ποῦμε ποιᾶ εἶναι ἡ σχέση, καί νά γίνουμε σαφέστεροι ὅσον ἀφορᾶ τίς ὀντότητες πού σχετίζονται.

Οἱ εἰκόνες καί οἱ μεταφορές διαιροῦνται σέ δύο κύριες ὀμάδες: τά ἐννοιολογικά σχήματα (γλώσσες) εἴτε ὀργανώνουν κάτι, εἴτε ταιριάζουν μέ αὐτό (ὅπως στό «διαστρεβλώνει τήν ἐπιστημονική κληρονομιά του γιά νά ταιριάξει μέ τά... αἰσθητηριακά ἐρεθίσματά του»¹²). Ἡ πρώτη ὀμάδα περιλαμβάνει ἐπίσης συστηματοποιῶ, κατανέμω (τόν χεῖμαρρο τῆς ἐμπειρίας)· ἐπιπλέον παραδείγματα ἀπό τή δεύτερη ὀμάδα εἶναι προβλέπω, ἐξηγῶ, ἀντιμετωπίζω (τή δίκη τῆς ἐμπειρίας). Ὅσο γιά τίς ὀντότητες πού ὀργανώνονται, ἢ μέ τίς ὁποῖες τό σχῆμα πρέπει νά ταιριάξει, νομίζω πάλι ὅτι μπορούμε νά διακρίνουμε δύο κύριες ἰδέες: εἴτε εἶναι ἡ πραγματικότητα (τό σύμπαν, ὁ κόσμος, ἡ φύση), εἴτε εἶναι ἡ ἐμπειρία (ἡ περαστική ἐντύπωση, ἐπιφανειακοί ἐρεθισμοί, αἰσθητηριακά ἐρεθίσματα, δεδομένα τῆς αἴσθησης, τό δεδομένο).

Δέν μπορούμε νά προσδώσουμε σαφές νόημα στήν ἐννοια τῆς ὀργάνωσης ἑνός μοναδιαίου ἀντικειμένου (τοῦ κόσμου, τῆς φύσης κ.λπ.) ἐκτός ἐάν αὐτό τό ἀντικείμενο θεωρηθεῖ ὅτι περιέχει ἢ ἀποτελεῖται ἀπό ἄλλα ἀντικείμενα. Κάποιος πού ξεκινᾶ μέ σκοπό νά ὀργανώσει ἕνα ντουλάπι τακτοποιεῖ τά

9. W.V.O. Quine, «Speaking of Objects», ἀναδημοσιευμένο στό *Ontological Relativity and Other Essays*, New York, 1969, σελ. 1.

10. *Ibid.*, σελ. 25.

11. *Ibid.*, σελ. 24.

12. «Two Dogmas of Empiricism», σελ. 46.

πράγματα μέσα σέ αυτό. Έάν σᾶς ποῦν νά μὴν ὀργανώσετε τὰ παπούτσια καὶ τὰ πουκάμισα, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ ντουλάπι θά περιερχόσασταν σέ ἀμηχανία. Πῶς θά ὀργανώνετε τὸν Εἰρηνικό Ὠκεανό; Εὐθυγραμμίζοντας τίς ἀκτές του, ἴσως, ἢ μεταφέροντας ἄλλοῦ τὰ νησιά του, ἢ καταστρέφοντας τὰ ψάρια του.

Μιά γλῶσσα μπορεῖ νά περιέχει ἀπλά κατηγορήματα, οἱ ἐκτάσεις τῶν ὁποίων δέν ταιριάζουν μέ κανένα ἀπλό κατηγορήμα, ἢ ἀκόμα μέ ὁποιαδήποτε κατηγορήματα, σέ κάποια ἄλλη γλῶσσα. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐπιτρέπει νά κάνουμε αὐτὴν τὴν διαπίστωση σέ ἐπιμέρους περιπτώσεις εἶναι μιὰ ὄντολογία κοινή σέ δύο γλῶσσες, μέ ἔννοιες πού ἐξατομικεύουν τὰ ἴδια ἀντικείμενα. Μποροῦμε νά ἔχουμε σαφὴ εἰκόνα γιὰ τίς ἀποτυχίες στὴ μετάφραση ὅταν αὐτές εἶναι ἀρκετὰ τοπικές, διότι τὸ ὑπόβαθρο μιᾶς γενικῶς ἐπιτυχοῦς μετάφρασης ἐξασφαλίζει αὐτὸ πού χρειάζεται γιὰ νά καταστοῦν οἱ ἀποτυχίες κατανοητές. Ὅμως ἐπιδιώκαμε ἕναν εὐρύτερο στόχο: θέλαμε νά κάνουμε κατανοητὴ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς γλῶσσας πού δέν θά μπορούσαμε νά μεταφράσουμε καθόλου. Ἡ, γιὰ νά θέσουμε τὸ ζήτημα διαφορετικά, ἀναζητούσαμε ἕνα κριτήριο γλωσσικότητας πού δέν θά ἐξαρτιόταν ἀπὸ, ἢ δέν θά συνεπαγόταν, τὴ μεταφρασιμότητα σ' ἕνα οἰκεῖο ἰδίωμα. Διατείνομαι ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς ὀργάνωσης τοῦ θαλάμου τῆς φύσης δέν θά παράσχει ἕνα τέτοιο κριτήριο.

Τί συμβαίνει μέ τὸ ἄλλο εἶδος ἀντικειμένου, τὴν ἐμπειρία; Μποροῦμε νά φανταστοῦμε μιὰ γλῶσσα πού νά τὴν ὀργανώνει; Πολλές ἀπὸ τίς ἴδιες δυσκολίες ἐπανεμφανίζονται. Ἡ ἔννοια τῆς ὀργάνωσης ἰσχύει μόνο γιὰ πολλαπλότητες. Ἀλλὰ ὁποιαδήποτε πολλαπλότητα κι ἂν θεωρήσουμε ὅτι συνιστᾷ ἢ ἐμπειρία –γεγονότα ὅπως τὸ χάσιμο ἑνός κουμπιοῦ ἢ τὸ χτύπημα ἑνός δακτύλου τοῦ ποδιοῦ μας, τὸ νά ἔχουμε μιὰν αἴσθησι θερμοτήτας ἢ τὸ νά ἀκοῦμε ἕνα ὄμπε– θά πρέπει νά τὴν ἐξατομικεύουμε σύμφωνα μέ οἰκεῖες ἀρχές. Μιά γλῶσσα πού ὀργανώνει τέτοιες ὀντότητες πρέπει νά εἶναι μιὰ γλῶσσα πολὺ κοντὰ στὴ δική μας.

Ἡ ἐμπειρία (καὶ τὰ ὁμοιά της, ὅπως ἐπιφανειακοὶ ἐρεθισμοί, ἐντυπώσεις καὶ δεδομένα τῆς αἴσθησης) δημιουργεῖ ἐπίσης μιὰν ἄλλη καὶ πιὸ φανερὴ δυσκολία γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ὀργάνωσης. Διότι πῶς θά μπορούσε κάτι νά θεωρηθεῖ ὡς γλῶσσα πού ὀργάνωνε μόνον ἐμπειρίες, ἐντυπώσεις, ἐπιφανειακοὺς ἐρεθισμούς ἢ δεδομένα τῆς αἴσθησης; Ἀσφαλῶς μαχαίρια καὶ πηρούνια, σιδηρόδρομοι καὶ βουνά, λάχανα καὶ βασιλεία ἐπίσης χρειάζονται ὀργάνωση.

Ἡ τελευταία αὐτὴ παρατήρησι ἀναμφίβολα θά ἠχήσει ἀκατάλληλη ὡς ἀπάντησι στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἕνα ἐννοιολογικὸ σχῆμα εἶναι ἕνας τρόπος γιὰ νά τὰ βγάξουμε πέρα μέ τὴν αἰσθητηριακὴ ἐμπειρία· καὶ συμφωνῶ ὅτι ἔτσι εἶναι. Ὅμως αὐτὸ πού ἐξετάσαμε ἦταν ἡ ἰδέα τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐμπειρίας, ὄχι ἡ ἰδέα τοῦ νά τὰ βγάξουμε πέρα (ἢ νά ταιριάζουμε ἢ νά ἀντιμετωπίζουμε) μέ τὴν ἐμπειρία. Ἡ ἀπάντησι ἦταν σχετικὰ μέ τὴν πρώτη ἔννοια, καὶ ὄχι μέ τὴν τελευταία. Ἄς δοῦμε λοιπὸν τώρα ἔάν μπορούμε νά τὰ καταφέρουμε καλύτερα μέ τὴν δευτέρη ἰδέα.

Ὅταν περνᾶμε ἀπὸ τὴ συζήτησι τῆς ὀργάνωσης στὴ συζήτησι τοῦ ταιριάγματος στρέφουμε τὴν προσοχή μας ἀπὸ τὸν ἀναφορικὸ μηχανισμό τῆς γλῶσσας –κατηγορήματα, ποσοδεῖκτες, μεταβλητές καὶ μοναδιαίους ὄρους–

σέ όλόκληρες προτάσεις. Οί προτάσεις είναι εκείνες που προβλέπουν (ή χρησιμοποιούνται για να προβλέψουν), οί προτάσεις που αντιμετωπίζουν ή ασχολούνται με τά πράγματα, που ταιριάζουν με τά αισθητηριακά μας έρεθίσματα, που μπορούν να συγκριθούν ή να αντιπαρατεθούν με τήν μαρτυρία. Οί προτάσεις είναι επίσης εκείνες που αντιμετωπίζουν τή δίκη τής έμπειρίας, μολονότι βεβαίως πρέπει να τήν αντιμετωπίζουν μαζί.

Τό προτεινόμενο σχέδιο (proposal) δέν είναι ότι οί έμπειρίες, τά δεδομένα τών αισθήσεων, οί επιφανειακοί έρεθισμοί ή τά αισθητηριακά έρεθίσματα, είναι τό μοναδικό περιεχόμενο τής γλώσσας. Είναι αλήθεια πώς ύπάρχει ή θεωρία ότι ή όμιλία για τά τούβλινα σπίτια στην Elm Street πρέπει σέ τελική ανάλυση να κατασκευαστεί ως όμιλία περί τών δεδομένων τών αισθήσεων ή τών αντιλήψεων, αλλά τέτοιες αναγωγιστικές απόψεις είναι άπλως άκραίες, και μή πειστικές, έκδοχές τής γενικής θέσης που εξετάζουμε. 'Η γενική θέση είναι πώς ή αισθητηριακή έμπειρία παρέχει όλες τις μαρτυρίες για τήν άποδοχή τών προτάσεων (όπου οί προτάσεις μπορεί να περικλείουν όλόκληρες θεωρίες). Μιά πρόταση ή θεωρία ταιριάζει με τά αισθητηριακά έρεθίσματά μας, αντιμετωπίζει έπιτυχώς τή δίκη τής έμπειρίας, προβλέπει τή μελλοντική έμπειρία, ή τά βγάζει πέρα με τή σειρά τών επιφανειακών έρεθισμών μας, υπό τόν όρο ότι γεννιέται από τή μαρτυρία.

Στή συνήθη πορεία τών γεγονότων, μία θεωρία μπορεί να γεννηθεί από τή διαθέσιμη μαρτυρία και να είναι παρά ταύτα ψευδής. "Όμως αυτό που λαμβάνεται έδω υπόψη δέν είναι άπλως ή πραγματικά διαθέσιμη μαρτυρία: είναι ή όλότητα τής δυνατής αισθητηριακής μαρτυρίας παρελθούσης, παρούσης και μελλοντικής. Δέν χρειάζεται να σταματήσουμε για να στοχαστούμε τί θα μπορούσε να σημαίνει αυτό. Τό θέμα είναι ότι, για μία θεωρία, τό να ταιριάζει ή να αντιμετωπίζει τήν όλότητα τής πιθανής αισθητηριακής μαρτυρίας σημαίνει για αυτήν τήν θεωρία να είναι αληθής. 'Εάν μία θεωρία ποσοτικοποιεί τά φυσικά αντικείμενα, αριθμούς ή σύνολα, αυτό που λέει για αυτές τις όντότητες είναι αληθές υπό τόν όρο ότι ή θεωρία ως όλο ταιριάζει με τήν αισθητηριακή μαρτυρία. Μπορεί κανείς να δει πώς, από αυτήν τήν όπτική γωνία, τέτοιες όντότητες θα μπορούσαν να όνομαστούν «θέσεις» ή «θέματα» (posits). Είναι λογικό να άποκαλέσουμε κάτι «θέση» ή «θέμα» (posit) εάν αυτό μπορεί να αντιπαραβληθεί με κάτι που δέν είναι. 'Εδω κάτι που δέν είναι, είναι ή αισθητηριακή έμπειρία – τουλάχιστον αυτή είναι ή ιδέα.

Τό πρόβλημα είναι ότι ή έννοια του ταιριάγματος με τήν όλότητα τής έμπειρίας, όπως οί έννοιες του ταιριάγματος με τά γεγονότα ή του να είναι κάτι αληθές στα γεγονότα, δέν προσθέτει τίποτα τό κατανοητό στην άπλή έννοια του να είναι κάτι αληθές. Τό να μιλάμε για τήν αισθητηριακή έμπειρία μάλλον παρά για τή μαρτυρία, ή άπλως για τά γεγονότα, εκφράζει μιάν άποψη για τήν πηγή ή τή φύση τής μαρτυρίας, αλλά δέν προσθέτει κάποια καινούργια όντότητα στο σύμπαν με βάση τήν όποία να έλέγξουμε τά έννοιολογικά σχήματα. 'Η όλότητα τής αισθητηριακής μαρτυρίας είναι αυτό που θέλουμε υπό τόν όρο ότι αυτή είναι όλη ή μαρτυρία που ύπάρχει: και όλη ή μαρτυρία που ύπάρχει είναι αυτό άκριβώς που χρειάζεται για να κάνει αληθείς τις προτά-

σεις ή τις θεωρίες μας. Τίποτα, ωστόσο, κανένα πράγμα δέν κάνει τις προτάσεις και τις θεωρίες αληθείς: ούτε ή εμπειρία, ούτε οί επιφανειακοί έρεθισμοί, ούτε ό κόσμος μποροϋν νά κάνουν μιά πρόταση αληθή. "Ότι ή εμπειρία ακολουθεϊ μιά συγκεκριμένη πορεία, ότι τό δέρμα μας είναι ζεστό ή σκασμένο, ότι τό σύμπαν είναι πεπερασμένο, αυτά τά γεγονότα, εάν θέλουμε νά μιλήσουμε μ' αυτόν τόν τρόπο, κάνουν αληθείς τις προτάσεις και τις θεωρίες. 'Αλλά αυτό τό ζήτημα τίθεται καλύτερα χωρίς τή μνεία τών γεγονότων. 'Η πρόταση «τό δέρμα μου είναι ζεστό» είναι αληθής εάν και μόνον εάν τό δέρμα μου είναι ζεστό. 'Εδω δέν υπάρχει καμμιά αναφορά σέ κάποιο γεγονός, κάποιο κόσμο, κάποια εμπειρία, ή κάποια μαρτυρία¹³.

'Η απόπειρά μας νά χαρακτηρίσουμε τις γλώσσες ή τά έννοιολογικά σχήματα μέ βάση τήν ιδέα του ταιριάγματος μέ κάποια όντότητα συνοψίζεται, λοιπόν, στην άπλή σκέψη ότι κάτι άποτελεϊ ένα άποδεκτό έννοιολογικό σχήμα ή μιά θεωρία εάν είναι αληθές. 'Ισως θά ήταν καλύτερο νά ποϋμε σέ μεγάλο βαθμό αληθές για νά επιτρέψουμε στα μέλη κάποιου σχήματος νά διαφέρουν στις λεπτομέρειες. Και τό κριτήριο ενός έννοιολογικού σχήματος διαφορετικού από τό δικό μας τώρα γίνεται: σέ μεγάλο βαθμό αληθές αλλά όχι μεταφράσιμο. Τό έρώτημα εάν αυτό είναι χρήσιμο κριτήριο είναι άπλως τό έρώτημα πόσο καλά καταλαβαίνουμε τήν έννοια τής αλήθειας, όπως εφαρμόζεται στην γλώσσα, ανεξάρτητα από τήν έννοια τής μετάφρασης. 'Η άπάντηση είναι, νομίζω, πώς δέν τήν κατανοοϋμε καθόλου ανεξάρτητα.

'Αναγνωρίζουμε ότι προτάσεις όπως: «"Snow is white" is true if and only if snow is white» [«"τό χιόνι είναι λευκό" είναι αληθής εάν και μόνον εάν τό χιόνι είναι λευκό»] είναι τετριμμένα αληθείς. "Όμως ή όλότητα τέτοιων άγγλικών προτάσεων καθορίζει μοναδικως τήν έκταση τής έννοιας τής αλήθειας για τήν άγγλική. 'Ο Tarski γενίκευσε αυτήν τήν παρατήρηση και τήν έκανε κριτήριο τών θεωριών τής αλήθειας: σύμφωνα μέ τή Σύμβαση T του Tarski, μιά ίκανοποιητική θεωρία αλήθειας για μιά γλώσσα L πρέπει νά συνεπάγεται, για κάθε πρόταση *s* τής L, ένα θεώρημα τής μορφής «ή *s* είναι αληθής εάν και μόνον εάν ή *p*» όπου ή «*s*» αντικαθίσταται από μιά περιγραφή τής *s* και ή «*p*» από τήν ίδια τήν *s* εάν ή L είναι ή άγγλική, και από μιά μετάφραση τής *s* στην άγγλική εάν ή L δέν είναι ή άγγλική¹⁴. Αυτό βεβαίως, δέν είναι όρισμός τής αλήθειας, και δέν υπαινίσσεται ότι υπάρχει κάποιος μοναδικός όρισμός ή θεωρία πού νά ισχύει για τις γλώσσες γενικως. 'Ωστόσο, ή Σύμβαση T ύπονοει, παρότι δέν τό δηλώνει, ένα σπουδαίο χαρακτηριστικό κοινό σέ όλες τις εξειδικευμένες έννοιες τής αλήθειας. Αυτό τό επιτυγχάνει μέ τό νά κάνει οϋσιαστική χρήση τής έννοιας τής μετάφρασης σέ μιά γλώσσα πού ξέρουμε. 'Από τή στιγμή πού ή Σύμβαση T ένσωματώνει τήν καλύτερη διαίσθησή μας

13. Αυτές τις παρατηρήσεις υπερασπίζω στο «True to the Facts», *The Journal of Philosophy*, τόμ. 66 (1969), σελ. 748-764.

14. Alfred Tarski, «The Concept of Truth in Formalized Languages», στο *Logic, Semantics, Metamathematics*, Oxford, 1956.

ώς προς τό πώς χρησιμοποιεῖται ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας, δέν φαίνεται νά ὑπάρχει ἀρκετή ἐλπίδα γιά νά ἐλέγξουμε ὅτι κάποιο ἐννοιολογικό σχῆμα εἶναι ριζικά διαφορετικό ἀπό τό δικό μας ἐάν αὐτός ὁ ἐλεγχος ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ὑπόθεση ὅτι μπορούμε νά διαχωρίσουμε τήν ἔννοια τῆς ἀλήθειας ἀπό αὐτήν τῆς μετάφρασης.

Οὔτε ἓνα καθορισμένο ἀπόθεμα νοημάτων, οὔτε μιᾶ θεωρητικά οὐδέτερη πραγματικότητα, μπορούν νά παράσχουν, ἐπομένως, μιᾶ βάση γιά τή σύγκριση ἐννοιολογικῶν σχημάτων. Θά ἦταν λάθος νά ψάξουμε περισσότερο γιά μιᾶ τέτοια βάση ἐάν μέ αὐτήν ἐννοοῦμε κάτι πού συλλαμβάνεται ὡς κοινό σέ ἀσύμμετρα σχήματα. Ἐγκαταλείποντας αὐτήν τήν ἔρευνα, ἐγκαταλείπουμε τήν προσπάθεια νά κατανοήσουμε τή μεταφορά ἑνός μοναδικοῦ χώρου μέσα στόν ὁποῖο κάθε σχῆμα ἔχει μιᾶ θέση καί παρέχει μιᾶ ὀπτική γωνία.

Στρέφομαι τώρα στή μετριοπαθέστερη προσέγγιση: τήν ἰδέα τῆς μερικῆς μᾶλλον παρά τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀποτυχίας τῆς μετάφρασης. Αὐτή εἰσάγει τή δυνατότητα νά κάνουμε κατανοητές τίς ἀλλαγές καί τίς ἀντιθέσεις στά ἐννοιολογικά σχήματα ἀναφορικά πρὸς τό κοινό μέρος. Αὐτό πού χρειαζόμαστε εἶναι μιᾶ θεωρία τῆς μετάφρασης ἢ τῆς ἐρμηνείας πού νά μὴν κάνει καθόλου ὑποθέσεις γιά κοινά νοήματα, ἔννοιες ἢ πεποιθήσεις.

Ἡ ἀλληλεξάρτηση πεποιθήσεως καί νοήματος πηγάζει ἀπό τήν ἀλληλεξάρτηση δύο πλευρῶν τῆς ἐρμηνείας τῆς γλωσσικῆς συμπεριφορᾶς: τήν ἀπόδοση πεποιθήσεων καί τήν ἐρμηνεία προτάσεων. Ἐπισημάναμε ἤδη ὅτι ἔχουμε τή δυνατότητα νά συσχετίσουμε ἐννοιολογικά σχήματα μέ γλωσσικές ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ἐξαρτήσεων. Τώρα μπορούμε νά θέσουμε τό ζήτημα μέ κάπως εὐκρινέστερο τρόπο. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ὀμιλία ἑνός ἀνθρώπου δέν μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ χωρίς νά γνωρίζουμε ἓνα σημαντικό μέρος σχετικά μέ τό τί πιστεύει (καί σκοπεύει, καί ἐπιθυμεῖ), καί ὅτι λεπτές διακρίσεις ἀνάμεσα στίς πεποιθήσεις εἶναι ἀδύνατες χωρίς τήν κατανόηση τῆς ὀμιλίας· τότε πῶς νά εἴμαστε σέ θέση νά ἐρμηνεύσουμε τήν ὀμιλία ἢ νά ἀποδώσουμε μέ κατανοητό τρόπο πεποιθήσεις καί ἄλλες στάσεις; Σαφῶς πρέπει νά ἔχουμε μιᾶ θεωρία πού ταυτοχρόνως νά ἐξηγεῖ τίς στάσεις καί νά ἐρμηνεύει τήν ὀμιλία – μιᾶ θεωρία πού νά βασίζεται στή μαρτυρία ἢ ὁποῖα δέν προϋποθέτει κανένα ἀπό τά δύο.

Ἀκολουθώντας τόν Quine, ὑποβάλλω τήν ἰδέα ὅτι μπορούμε χωρίς κυκλικότητα ἢ ἀδικαιολόγητες ὑποθέσεις νά ἀποδεχτοῦμε ὀρισμένες πολύ γενικές στάσεις ἀπέναντι στίς προτάσεις ὡς τή βασική μαρτυρία ὑπέρ μιᾶς θεωρίας τῆς ριζοσπαστικῆς ἐρμηνείας. Γιά χάρη τῆς παρούσας συζήτησης τουλάχιστον μπορούμε νά βασιστοῦμε στή στάση τῆς ἀποδοχῆς ὡς ἀληθοῦς, πού κατευθύνεται σέ προτάσεις, ὡς τή βασική ἔννοια. (Μιᾶ πιά σθεναρή θεωρία θά ἔδινε προσοχή καί σέ ἄλλες στάσεις ἀπέναντι σέ προτάσεις, ὅπως τό νά ἐπιθυμοῦμε κάτι ὡς ἀληθές, νά ἀναρωτιόμαστε ἂν εἶναι ἀληθές, νά ἔχουμε τήν πρόθεση νά τό κάνουμε ἀληθές, κ.λπ.). Οἱ στάσεις πράγματι ἐμπλέκονται ἐδῶ, ἀλλά τό γεγονός ὅτι, ὅσον ἀφορᾶ τό βασικό ζήτημα, δέν ὑποπίπτουμε στό σφάλμα τῆς λήψης τοῦ ζητουμένου φαίνεται ἀπό τό ἐξῆς: ἐάν ἀπλῶς γνωρίζουμε ὅτι κάποιος θεωρεῖ πῶς μιᾶ ὀρισμένη πρόταση εἶναι ἀληθής, δέν γνω-

ρίζουμε ούτε τί έννοεῖ μέ τήν πρόταση οὔτε τί πεποιθήση ἀναπαριστᾶ τό ὅτι τή θεωρεῖ ἀληθῆ. Τό ὅτι θεωρεῖ τήν πρόταση ἀληθῆ εἶναι ἔτσι ἡ συντεταγμένη δύο δυνάμεων: τό πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας εἶναι νά ἐξαχθεῖ ἀπό τή μαρτυρία μιᾶ λειτουργική θεωρία τοῦ νοήματος καί μιᾶ ἀποδεκτῆ θεωρία τῆς πεποιθήσης.

Ἐπί τούτου ὁ τρόπος πού αὐτό τό πρόβλημα ἐπιλύεται ἐκτιμᾶται καλύτερα μέ παραδείγματα πού δέν εἶναι συνταρακτικά. Ἐάν δεῖς μιᾶ βρατσέρα* νά πλέει καί ὁ φίλος σου πεῖ: «Κοίτα αὐτή τήν ὡραία σκούνα*», μπορεῖ νά ἔρθεις ἀντιμέτωπος μ' ἕνα πρόβλημα ἐρμηνείας. Μιά φυσική δυνατότητα εἶναι νά ἔχει πάρει κατά λάθος ὁ φίλος σου τή βρατσέρα γιά σκούνα, καί νά ἔχει σχηματίσει μιᾶ ψευδή πεποιθήση. Ἀλλά ἐάν ἡ ὄρασή του εἶναι καλή καί ἡ ὁρατότητα εὐνοϊκή εἶναι ἀκόμα πιά εὐλόγο ὅτι δέν χρησιμοποιεῖ τή λέξη «σκούνα» ἀκριβῶς ὅπως ἐσύ, καί ὅτι δέν ἔχει κάνει κανένα λάθος σχετικά μέ τή θέση τοῦ μικροῦ ἰστιίου στό περαστικό ἰστιοφόρο. Κάνουμε συνεχῶς αὐτό τό εἶδος τῆς πρόχειρης ἐρμηνείας, ἀποφασίζοντας ὑπέρ τῆς ἐπανερμηνείας τῶν λέξεων προκειμένου νά διατηρήσουμε κάποια λογική θεωρία τῆς πεποιθήσης. Ὡς φιλόσοφοι εἴμαστε ἰδιαζόντως ἀνεκτικοί στή λόγῳ σύγχυσης γελοία χρήση μιᾶς λέξης (malapropism), καί ἐξασκημένοι στήν ἐρμηνεία τοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ διαδικασία εἶναι ἐκείνη τῆς κατασκευῆς μιᾶς βιώσιμης θεωρίας τῆς πεποιθήσης καί τοῦ νοήματος ἀπό προτάσεις πού θεωροῦνται ἀληθεῖς.

Τέτοια παραδείγματα τονίζουν ἰδιαίτερος τήν ἐρμηνεία ἀνώμαλων λεπτομερειῶν ἔναντι κάποιου ὑπόβαθρου κοινῶν πεποιθήσεων καί μιᾶς διαθέσιμης μεθόδου μετάφρασης. Ὅμως οἱ ἐμπλεκόμενες ἀρχές πρέπει νά εἶναι οἱ ἴδιες σέ λιγότερο τετριμμένες περιπτώσεις. Αὐτό πού ἔχει σημασία εἶναι τό ἔξης: ἐάν αὐτό πού ξέρουμε ὅλο κι ὅλο εἶναι ποιές προτάσεις ἕνας ὁμιλητής θεωρεῖ ἀληθεῖς, καί δέν μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ δική μας, τότε δέν μποροῦμε οὔτε τό πρῶτο βῆμα νά κάνουμε πρός τήν ἐρμηνεία χωρίς νά γνωρίζουμε ἢ νά ὑποθέτουμε πάρα πολλά σχετικά μέ τίς πεποιθήσεις τοῦ ὁμιλητῆ. Ἀπό τή στιγμή πού ἡ γνώση τῶν πεποιθήσεων συμβαδίζει μόνο μέ τήν ἰκανότητα νά ἐρμηνεύουμε λέξεις, ἡ μόνη δυνατότητα στήν ἀρχή εἶναι νά ὑποθέσουμε γενική συμφωνία στίς πεποιθήσεις. Ἐχουμε μιᾶ πρώτη προσέγγιση σέ μιᾶ ὀλοκληρωμένη θεωρία μέ τό νά ἀποδίδουμε στίς προτάσεις ἑνός ὁμιλητῆ τίς συνθήκες ἀλήθειας πού πραγματικά λαμβάνουν χώρα (κατά τήν ἀποψή μας) ὅταν ἀκριβῶς ὁ ὁμιλητής θεωρεῖ ἀληθεῖς αὐτές τίς προτάσεις. Ἡ κατευθυντήρια τακτική εἶναι νά τό κάνουμε αὐτό ὅσο τό δυνατόν περισσότερο, ὑπό τόν περιορισμό τῶν ἀντιλήψεων περί ἀπλότητας, τῶν δαισθήσεων γιά τίς ἐπιδράσεις τοῦ κοινωνικοῦ ἐθισμοῦ, καί φυσικά τῆς καθημερινῆς, ἢ ἐπιστημονικῆς, γνώσης μας περί τῆς ἐξηγήσιμης πλάνης.

* Οἱ ὄροι στό πρωτότυπο εἶναι «ketch» καί «yawl» ἀντιστοίχως. Πρόκειται γιά δύο εἶδη δικάταρτου ἰστιοφόρου πού διαφέρουν ὡς πρός τή θέση τοῦ πρυμναίου ἰστοῦ. Ὁ πρυμναῖος ἰστός τοῦ τελευταίου βρίσκεται πιά κοντά στήν πρύμνη ἀπ' ὅ,τι τοῦ πρώτου [Σ.τ.μ.].

Ἡ μέθοδος δέν ἐπιδιώκει νά ἐξαλείψει τή διαφωνία, οὔτε μπορεῖ σκοπός της εἶναι νά καταστήσει δυνατή τήν κατανοητή διαφωνία, καί αὐτό ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπό μιά θεμελίωση –κάποια θεμελίωση– στή συμφωνία. Ἡ συμφωνία μπορεῖ νά πάρει τή μορφή ἑνός ἐκτεταμένου ἀριθμοῦ κοινῶν προτάσεων πού θεωροῦνται ἀληθεῖς ἀπό ὁμιλητές τῆς «ἴδιας γλώσσας», ἢ τῆς συμφωνίας πού διαμεσολαβεῖται εὐρέως ἀπό μιά θεωρία ἀλήθειας πού ἔχει ἐπινοηθεῖ ἀπό ἕναν διερμηνέα γιά τούς ὁμιλητές μιᾶς ἄλλης γλώσσας.

Ἀπό τή στιγμή πού ἡ ἐπιείκεια (charity) δέν εἶναι ἐπιλογή, ἀλλά συνθήκη ὑπαρξης μιᾶς λειτουργικῆς θεωρίας, δέν ἔχει νόημα νά προτείνουμε ὅτι θά μπορούσαμε νά ὑποπέσουμε σέ τεράστια πλάνη μέ τό νά τήν υἱοθετήσουμε. Μέχρις ὅτου καθιερώσουμε ἐπιτυχῶς μιά συστηματική συσχέτιση προτάσεων πού θεωροῦνται ἀληθεῖς μέ προτάσεις πού θεωροῦνται ἀληθεῖς, δέν ὑπάρχουν λάθη γιά νά κάνουμε. Ἡ ἐπιείκεια μᾶς ἐπιβάλλεται –εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι, ἐάν θελήσουμε νά καταλάβουμε τούς ἄλλους, πρέπει νά τούς θεωρήσουμε σωστούς στά περισσότερα ζητήματα. Ἐάν μπορέσουμε νά παραγάγουμε μιά θεωρία πού νά συμβιβάζει τήν ἐπιείκεια μέ τίς τυπικές συνθήκες γιά μιά θεωρία, τότε ἔχουμε κάνει ὅλα ὅσα θά μπορούσαν νά γίνουν γιά νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἐπικοινωνία. Τίποτα περισσότερο δέν εἶναι δυνατό, καί τίποτα περισσότερο δέν χρειάζεται.

Κατανοοῦμε μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο τίς λέξεις καί τίς σκέψεις τῶν ἄλλων, ὅταν ἐρμηνεύουμε κατά τρόπο πού μεγιστοποιεῖ τή συμφωνία (αὐτό ἀφήνει περιθώριο, ὅπως εἶπαμε, γιά ἐξηγήσιμη πλάνη, π.χ. διαφορές γνώμης). Ποιές οἱ ἐπιπτώσεις τῆς παραπάνω θέσης γιά τόν ἐννοιολογικό σχετικισμό; Ἡ ἀπάντηση νομίζω ὅτι βρίσκεται στό ὅτι πρέπει νά ποῦμε ἐν πολλοῖς τό ἴδιο πράγμα γιά τίς διαφορές στό ἐννοιολογικό σχῆμα, ὅπως λέμε γιά τίς διαφορές στήν πεποίθηση: βελτιώνουμε τήν εὐκρίνεια καί τήν αὐστηρότητα τῶν δηλώσεων περί διαφορᾶς, εἴτε τοῦ σχήματος εἴτε τῆς γνώμης, μέ τή διεύρυνση τῆς βάσης τῆς κοινῆς (μεταφράσιμης) γλώσσας ἢ τῆς κοινῆς γνώμης. Πράγματι, καμιά σαφῆς διαχωριστική γραμμὴ δέν μπορεῖ νά συρθεῖ ἀνάμεσα στίς περιπτώσεις. Ἐάν ἐπιλέξουμε νά μεταφράσουμε κάποια ἀλλότρια πρόταση πού ἔχει ἀπορριφθεῖ ἀπό τούς ὁμιλητές της μέ μιά πρόταση στήν ὁποία ἐμεῖς εἴμαστε ἐντόνως προσκολλημένοι σέ συλλογική βάση, μπορεῖ νά αἰσθανθοῦμε τόν πειρασμό νά τό ὀνομάσουμε αὐτό διαφορά στά σχήματα· ἐάν ἀποφασίσουμε νά προσαρμόσουμε τή μαρτυρία μέ ἄλλους τρόπους, μπορεῖ νά εἶναι πιό φυσικό νά μιᾶμε γιά διαφορά γνώμης. Ὅμως ὅταν οἱ ἄλλοι σκέπτονται διαφορετικά ἀπό ἐμᾶς, καμμιᾶ γενική ἀρχή, ἢ προσφυγή στή μαρτυρία, δέν μπορεῖ νά μᾶς ἀναγκάσει νά ἀποφανθοῦμε ὅτι ἡ διαφορά βρίσκεται μᾶλλον στίς πεποιθήσεις μας παρά στίς ἐννοιές μας.

Πρέπει νά συμπεράνουμε, νομίζω, ὅτι ἡ προσπάθεια νά ἀποδώσουμε ἕνα ἀσφαλές νόημα στήν ἰδέα τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχετικισμοῦ, καί ὡς ἐκ τούτου στήν ἰδέα τοῦ ἐννοιολογικοῦ σχήματος, δέν τά καταφέρνει καλύτερα ὅταν βασίζεται στή μερική ἀποτυχία τῆς μετάφρασης ἀπ' ὅ,τι ὅταν βασίζεται στή συνολική ἀποτυχία. Μέ δεδομένη τήν ὑποκείμενη μεθοδολογία τῆς ἐρμηνείας, δέν θά μπορούσαμε νά εἴμαστε σέ θέση νά κρίνουμε ὅτι ἄλλοι εἶχαν ἐννοιές ἢ

πεποιθήσεις ριζικά διαφορετικές από τις δικές μας.

Θά ήταν λάθος νά συνοψίσουμε λέγοντας ότι έχουμε δείξει πώς είναι δυνατή ή επικοινωνία ανάμεσα σέ ανθρώπους πού έχουν διαφορετικά σχήματα, έναν τρόπο πού νά λειτουργεί χωρίς τή χρεία αὐτοῦ πού δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει, δηλαδή ενός οὐδέτερου ἐδάφους, ἢ ενός κοινοῦ συντονιστικοῦ συστήματος. Διότι δέν ἐντοπίσαμε κανένα κατανοητό ὑπόβαθρο βάση τοῦ ὁποίου νά μπορεῖ νά εἰπωθεῖ ὅτι τά σχήματα εἶναι διαφορετικά. Θά ήταν ἐξίσου λάθος νά ἀναγγείλουμε τά λαμπρά νέα ὅτι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα –ὅλοι οἱ ὁμιλητές γλώσσας, τουλάχιστον– μοιράζονται ἓνα κοινό σχῆμα καί μιᾶ ὄντολογία. Διότι ἐάν δέν μπορούμε μέ κατανοητό τρόπο νά ποῦμε ὅτι τά σχήματα εἶναι διαφορετικά, δέν μπορούμε μέ κατανοητό τρόπο νά ποῦμε οὔτε ὅτι αὐτά εἶναι ἓνα.

Ἐγκαταλείποντας τήν ἐξάρτηση ἀπό τήν ἔννοια μιᾶς μή ἐρμηνεύσιμης πραγματικότητας, ενός πράγματος πού βρίσκεται ἔξω ἀπ' ὅλα τά σχήματα καί τήν ἐπιστήμη, δέν ἐγκαταλείπουμε τήν ἔννοια τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας – ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Δοθέντος τοῦ δόγματος τοῦ δυισμοῦ σχήματος καί πραγματικότητας, μᾶς προκύπτει ἐννοιολογική σχετικότητα, καί ἀλήθεια σχετική πρὸς ἓνα σχῆμα. Χωρίς τό δόγμα, αὐτό τό εἶδος τῆς σχετικότητας ἐκλείπει. Βεβαίως ἡ ἀλήθεια τῶν προτάσεων παραμένει σχετική πρὸς τή γλώσσα, ἀλλά αὐτό εἶναι τόσο ἀντικειμενικό ὅσο γίνεται. Ἐγκαταλείποντας τό δυισμό τοῦ σχήματος καί τοῦ κόσμου, δέν ἐγκατελείπουμε τόν κόσμο, ἀλλά ἐπαναθεμελιώνουμε τή μή διαμεσολαβημένη ἐπαφή μέ τά οἰκεῖα ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων τά καμώματα καθιστοῦν τίς προτάσεις καί τίς γνώμες μας ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς.